

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.7;341–231

О. Ю. Гарасимів

Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірантка кафедри теорії та філософії права

МОЖЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВОЗАХИСТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ПРОТИ УКРАЇНИ)

© Гарасимів О. Ю., 2015

Наведено результати дослідження рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України, ухвалених протягом 2008–2013 років, де причиною порушення прав людини визнано відсутність або недостатню ефективність законодавчих правозахисних гарантій. Вказано на їх питому вагу у загальній кількості рішень, ухвалених Європейським судом з прав людини у зазначений період; види конвенційних прав, порушення яких констатовано у досліджених рішеннях.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини; Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; законодавчі правозахисні гарантії; законодавчі дефекти.

О. Ю. Гарасимів

ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ГАРАНТИЙ ПРАВОЗАЩИТЫ (ПО МАТЕРИАЛАМ ПРАКТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА ПО ДЕЛАМ ПРОТИВ УКРАИНЫ)

Приведены результаты исследования решений Европейского суда по правам человека по делам против Украины, принятых в течение 2008 - 2013 годов, где причиной нарушения прав человека признаны отсутствие или недостаточная эффективность законодательных правозащитных гарантий. Указано на их удельный вес в общем количестве решений, принятых Европейским судом по правам человека в этот период; виды конвенционных прав, нарушение которых констатировано в исследованных решениях.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека; Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод; законодательные правозащитные гарантии; законодательные дефекты.

O. Y. Harasymiv

THE POSSIBILITIES OF HUMAN RIGHTS PROTECTION GUARRANTIES IMPROVEMENT INT UKRAINE (BASED UPON THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS JUDGEMENTS IN CASES AGAINST UKRAINE)

The article deals with the results of the study of the European Court of Human Rights judgments in cases against Ukraine approved during 2008 - 2013, where the as cause of human

rights violations had been acknowledged the absence or lack of effectiveness of legal human rights guarantees. Their share in the total number of judgments taken by the European Court of Human Rights in the period; types of Conventional rights, violation of which stated in the surveyed judgments have been specified.

Key words: European Court of Human Rights; European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms; legal human rights guarantees; legislative defects.

Постановка проблеми. Беручи до уваги те, що відповідно до офіційної статистики ЄСПЛ станом на 30 червня 2015 року Україна посідає перше місце серед усіх держав-відповідачів за кількістю скарг, зареєстрованих у Європейському суді з прав людини (далі – ЄСПЛ) [1], можна зробити висновок, що забезпечувані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) права ще не отримали достатнього забезпечення в її законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основну увагу сучасних вітчизняних дослідників привертав вплив рішень ЄСПЛ на правозастосовну діяльність в Україні (праці С. Головатого, О. Климович, П. Рабіновича, О. Соловійова, Д. Супруна, С. Тимченка, С. Федика, С. Шевчука та ін.). Така ситуація видається цілком закономірною, оскільки здебільшого порушення забезпечених Конвенцією гарантій вбачається в недоліках правозастосування.

Отже, не зовсім виправданою видається увага українських вчених до впливу як Конвенції, так і рішень ЄСПЛ лише на національну правозастосовну практику, тоді як такий вплив на правотвірну діяльність залишається не дослідженим достатньою мірою.

Метою статті є відбір тих рішень ЄСПЛ у справах проти України, в яких вказано на недоліки вітчизняного законодавства та розроблення критеріїв для подальшої класифікації їх.

Основні результати дослідження представлені у класифікації тих рішень ЄСПЛ у справах проти України, в яких вказано на недоліки національної правотворчості, за такими критеріями: 1) характер таких недоліків (ґрунтується на розрізненні їх двох видів: перший торкається тих випадків, коли – з погляду ЄСПЛ – у вітчизняному законодавстві вказано на відсутність норми, спрямованої на забезпечення та захист конвенційних прав; а другий – тих випадків, коли чинні законодавчі гарантії таких прав ЄСПЛ вважає неякісними, неефективними); 2) вербальна форма вираження, а точніше – деонтологічний статус, тих рекомендацій ЄСПЛ з усунення недоліків законодавчих гарантій конвенційних прав, які впливають із його рішень (за цим критерієм такі рекомендації поділяють на два види: а) *прямі*, тобто коли ЄСПЛ текстуально формулює положення про наявність потреби прийняти чи змінити певний закон, аби покращити юридичне гарантування права; і б) *непрямі* – коли подібної вказівки у рішенні ЄСПЛ немає, але так чи інакше зазначено, що чинне законодавство не дозволяє ефективно гарантувати в Україні певне конвенційне право); 3) галузевий розподіл виявлених ЄСПЛ недоліків національного законодавства у межах системи права України.

Загальна кількість вивчених нами рішень ЄСПЛ 589. З них зауваження саме щодо законодавчих гарантій конвенційних прав містились, як виявилось, у 122 рішеннях (що становить 20,7 % від загальної кількості опрацьованих рішень); проте оскільки у багатьох з них ЄСПЛ визнавав порушенням не одне, а декілька конвенційних прав, то й загальна кількість його законодавчих “претензій” до України може перебільшувати загальну кількість проаналізованих рішень.

Щодо характеру недоліків законодавчих гарантій правозахисту, то нашим дослідженням виявлено, що такий недолік, як повна відсутність необхідного законодавчого гарантування конвенційних прав був зафіксований ЄСПЛ у 97 рішеннях (79,5 % від загальної кількості рішень, в яких зазначено, що законодавчі недоліки правозахисту є причиною порушення таких прав).

Одним із яскравих прикладів такого різновиду рішень ЄСПЛ може послугувати його рішення у справі “*Oshurko проти України*” (2011 р.), в п. 102 якого він зазначив, зокрема, наступне: “Суд зазначає, що українське законодавство не встановлює жодного строку для повідомлення про

рішення щодо звільнення від подальшого відбування покарання, не зазначаючи жодним чином про те, що адміністративні формальності мають бути виконані без затримки, таким чином залишаючи національним органам влади повну свободу дій” [2].

Іншим різновидом розглядуваних недоліків є, як зазначалось вище, недостатня дієвість, недосконалість законодавчих правозахисних гарантій. Його констатовано у 34 рішеннях ЄСПЛ (27,9 %). Для прикладу можна навести рішення ЄСПЛ у справі “*Siryk проти України*” (2010 р.), у п. 36 якого вказано, що “норми Закону (мається на увазі Закон України від 2 жовтня 1992 року “Про інформацію” – Авт.), які стосувалися поняття поширення інформації, було викладено у неточних виразах, а його тлумачення та застосування залежали від практики” [3].

Отже, саме відсутність необхідних законодавчих засобів правозахисту є найбільш поширеним дефектом законодавчого гарантування конвенційних прав.

Такий висновок мав би орієнтувати вітчизняного законодавця, насамперед, на заповнення виявлених ЄСПЛ прогалин у законодавчому забезпеченні конвенційних прав.

Наступний критерій, як зазначалось, стосується форми словесного викладу (або ж деонтологічного статусу) вміщених у рішеннях ЄСПЛ його рекомендацій щодо покращення законодавчого гарантування конвенційних прав. Дослідження виявило, що абсолютна більшість таких рекомендацій висловлюється ним у, так би мовити, непрямій формі. І це зрозуміло, оскільки він формально не уповноважений Конвенцією надавати категоричні веління, “вказівки” законотворчого характеру на адресу держави-відповідача, шануючи її суверенітет. Прикладом може слугувати будь-яке положення з тих його рішень, де є вказівка на відсутність законодавчого регулювання певних правовідносин або ж на неефективність існуючого регулювання; адже саме за допомогою таких формулювань ЄСПЛ начеби спонукає державу-відповідача до прийняття нових законодавчих актів, які би заповнювали прогалини у правовому полі, або до внесення змін у вже існуючі акти з метою покращення правозахисту.

Проте зрідка ЄСПЛ все ж таки дозволяє собі використовувати й категорично зобов’язуючу форму викладу своїх висновків (навіть і не в пілотних рішеннях). Як приклад можна навести його рішення у справі “*Trosin проти України*” (2012 р.), в якому зазначається, що положення національного законодавства запроваджували автоматичні обмеження частоти та тривалості побачень для всіх засуджених до довічного позбавлення волі та не передбачали будь-якого рівня гнучкості при визначенні того, чи були такі суворі обмеження доцільними та справді необхідними у кожному конкретному випадку, навіть якщо вони застосовувались до осіб, засуджених до найсуворішої за кримінальним законодавством міри покарання. Суд вважав, що регулювання таких питань не повинно здійснюватись шляхом запровадження негнучких обмежень та що держави мають розробити власні системи оцінювання пропорційності, які нададуть державним органам змогу збалансувати інтереси особи та держави й врахувати особливості кожного конкретного випадку [4].

Нарешті, останній критерій полягає, як зазначалось, у поділі виявлених ЄСПЛ недоліків українського законодавства за галузями чи інститутами. Наше дослідження виявило, що значна кількість його недоліків, на які вказує у своїх рішеннях ЄСПЛ, є міжгалузевими. Така ситуація зумовлена тим, що майже кожне з конвенційних прав має, так чи інакше, комплексний характер, а отже, кожен із його різних аспектів може регулюватись нормами окремої галузі права країни-відповідача. Наприклад, недоліки цивільного процесуального права нерідко зачіпають те чи інше матеріальне право, – скажімо, цивільне чи трудове (наприклад, рішення ЄСПЛ у справі “*Kharuk and others проти України*” (2012р.) звертає увагу національного законодавця на відсутність процедури оскарження тривалого невиконання рішень суду щодо стягнення з роботодавця належних працівнику виплат за трудовим законодавством) [5].

Також слід зазначити, що досить поширеним міжгалузевим недоліком є те, що законодавство України не передбачає ефективних засобів юридичного захисту скарг на надмірну тривалість провадження. Такий законодавчий дефект зустрічається як щодо цивільного процесу, так і щодо кримінального. При цьому ЄСПЛ зауважує, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватися у світлі обставин справи та з урахуванням таких критеріїв: складність справи,

поведінка заявника та відповідних органів [6]. Прикладами можуть слугувати відповідні положення рішень ЄСПЛ у справі “*Вуков проти України*” (2009 р.) [7] щодо цивільного провадження та “*Vergelskyu проти України*” (2009 р.) [8] щодо кримінального провадження.

Що ж до поділу виявлених ЄСПЛ недоліків законодавства України за галузевим критерієм, то (як виявило дослідження) їх можна розподілити на такі види:

- недоліки цивільного процесуального законодавства були констатовані у 62 рішеннях (що становить 51,7 % від усіх проаналізованих рішень);
- на дефекти кримінального процесуального законодавства вказано у 50 рішеннях (41,7 %);
- законодавчі недоліки у трудовому праві були зафіксовані у 26 рішеннях (21,3 %);
- дефекти законодавства у сфері кримінального права було констатовано у 14 рішеннях (11,7%);
- щодо порушення цивільних прав, то на них було зазначено у 12 рішеннях (10 %);
- що ж до недосконалості врегулювання конституційних прав заявників, то її було встановлено у 4 рішеннях (3 %);
- на галузь адміністративного судочинства припадає 3 рішення (2,5 %);
- у галузі земельного права недоліки законодавчого регулювання було виявлено у 2 рішеннях (1,7 %);
- одне рішення (0,8 %) припадає на дефекти законодавства в галузі екологічного права.

Висновок. Наведені результати здійсненого нами дослідження доводять актуальність вивчення впливу рішень ЄСПЛ на правотворчу практику в Україні з метою виправлення вже існуючих недоліків її законодавства.

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2015_VIL.pdf. 2. Рішення у ЄСПЛ справі “*Oshurko проти України*” від 08.12.2011: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>. 3. Рішення у ЄСПЛ справі “*Siryk проти України*” від 30.06.2011: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>. 4. Рішення ЄСПЛ у справі “*Trosin проти України*” від 23.05.2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/19619>. 5. Рішення у ЄСПЛ справі “*Kharuk and others проти України*” від 26.07.2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>. 6. Рішення у ЄСПЛ справі “*Pelissier and Sassi проти Франції*” від 25.03.1999: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58226>. 7. Рішення у ЄСПЛ справі “*Вуков проти України*” від 16.07.2009: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>. 8. Рішення у ЄСПЛ справі “*Vergelskyu проти України*” від 12.03.2009: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>.